

In deze rubriek behandelen we een kwestie die de laatste tijd door trajectlopers regelmatig aan de orde is gesteld.

De vraag is:

"Hoe kan ik bij reptielen de mannetjes en vrouwtjes uit elkaar houden?"

Van enkele soorten reptielen is het verschil tussen mannetjes en vrouwtjes heel makkelijk te zien, zelfs van enige afstand. Bij andere soorten is het vaak moeilijk of twijfelachtig. Soms is het zelfs noodzakelijk de dieren te vangen om ze op te meten en de schubben te tellen als. En zelfs dan is het geslacht lang niet altijd duidelijk. Toch gaan we hier een poging wagen om de geslachtsverschillen van de inheemse reptielen duidelijk te maken.

Hagedissen

Bij het geslachtsonderscheid van hagedissen zijn kleurverschillen natuurlijk het duidelijkste kenmerk. Bijvoorbeeld bij de zandhagedis. De mannetjes zijn in de voortplantingstijd groen gekleurd op kop en flanken, terwijl de vrouwtjes hier een bruinige grondkleur hebben.

Ook bij de hazelworm is het onderscheid op kleur vrij eenvoudig. De vrouwtjes zijn vaak tweekleurig, waarbij de chocoladebruine buik en flanken contrasteren met de lichtere goudbruine rug. Vaak is er ook nog een donkerbruine streep over het midden van de rug aanwezig. Het mannetje daarentegen is vaak eenvormig grijsbruin gekleurd, soms met wat blauwe schubjes verspreid over zijn rug en flanken.

Bij de levendbarende hagedis en de muurhagedis zijn de kleurverschillen tussen de geslachten alleen op de buik zichtbaar. Bij beide soorten hebben de mannetjes een oranje gekleurde buik met zwarte vlekken terwijl de vrouwtjes een witte of gelige, egaal gekleurde buik hebben.

Bij de muurhagedis is ook de tekening op de rug verschillend tussen mannetjes en vrouwtjes. Het vrouwtje is vaak voorzien van lengtestrepen over rug en flanken, terwijl het mannetje een meer netvormige tekening heeft. Soms heeft hij ook blauwige schubben op de flanken.

Bij de levendbarende hagedis is er geen echt verschil in tekening tussen de geslachten. Hoewel bij het mannetje de over het lichaam verspreid liggende oogvormige vlekken vaak meer dominant aanwezig zijn. De variatie in kleurpatronen is echter zeer groot waardoor dit kenmerk niet betrouwbaar is.

De kleurverschillen zijn niet altijd even uitgesproken. Zeer laat in het najaar en vroeg in het voorjaar, vlak voor en na de winterslaap, zijn de mannetjes zandhagedis niet groen

gekleurd en lijkt de buikkleur van een mannetje levendbarende hagedis op die van een vrouwtje. In dat geval zijn er andere dingen waarop gelet moet worden.

Zo is een volwassen mannetjeshagedis te herkennen aan een forsere kop en dikke nek en aan de verdikte staartbasis. In de staartbasis liggen namelijk zijn twee hemipenissen opgeborgen. Ook de femoraalporiën die aan de binnenkant van de dijen zitten zijn te gebruiken als geslachtsonderscheid (niet bij de hazelworm natuurlijk). Bij de mannetjes zijn deze poriën veel groter. Deze kenmerken gaan op voor alle hagedissen, maar zijn allemaal vrij subjectief (forsere, dikker, groter). Het is daarom zaak hier eens wat vaker op te letten en zo de nodige ervaring op te doen met het herkennen van de geslachtsverschillen.

Slangen

Van de slangen is het geslachtsonderscheid eigenlijk alleen bij de adder vrij eenvoudig vast te stellen. Bij deze soort zijn de vrouwtjes bruin gekleurd met een donkerbruine zigzagstreep over de rug. Het mannetje heeft een grijs-groene grondkleur met een zwarte zigzaglijn. Dit kleurverschil is zelfs bij pasgeboren adders al te zien.

De ringslang en de gladde slang kennen geen verschillen in kleur of tekening tussen de geslachten. Hierdoor is het onderscheid zeer moeilijk. De mannetjes van deze soorten blijven vaak wel kleiner dan de vrouwtjes. Een ringslang groter dan 85 centimeter is vrijwel altijd een vrouwtje. Kleinere ringslangen kunnen echter net zo goed mannetjes als jonge vrouwtjes zijn. Gemiddeld genomen is de relatieve staartlengte van mannetjes iets groter dan bij de vrouwtjes. Hierdoor is ook het aantal schubparen aan de buikzijde van de staart gemiddeld iets groter. Het vrouwtje daarentegen heeft weer een groter aantal buikschubben (zie tabel).

Er is echter een grote overlap mogelijk tussen deze kenmerken, waardoor in veel gevallen nog geen zekerheid te geven is over het geslacht. Maar net als bij de hagedissen geldt ook bij de slangen dat de staartbasis van de mannetjes in de voortplantingstijd iets dikker is dan bij de vrouwtjes. En wanneer het dier over de hele buikstreek is opgezwollen en er bobbelig uitziet, dan is het vrijwel zeker een (zwanger) vrouwtje.

♂ of ♀ ??

Geslachtsonderscheid bij slangen op grond van de relatieve staartlengte ((staartlengte /totale lengte) x 100%), het aantal buikschubben en het aantal schubparen aan de onderzijde van de staart. Let vooral op het overlap van deze kenmerken tussen de geslachten.

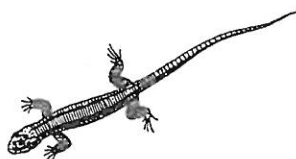
	geslacht	relatieve staartlengte	aantal buikschubben	aantal schubparen onderzijde staart
gladde slang	♂	18 - 26 %	153 - 166	50 - 66
	♀	15 - 22 %	162 - 184	43 - 57
ringslang	♂	19 - 24 %	163 - 179	61 - 73
	♀	15 - 21 %	157 - 176	51 - 64
adder	♂	12 - 15 %	134 - 158	32 - 49
	♀	10 - 13 %	135 - 159	27 - 43

DE TIP

Let op de kleintjes !

Voortplantingssucces is één van de belangrijkste eigenschappen voor een populatie. Vandaar dat we bij het opstellen van de voorkeursperiodes voor het monitoren ook drie rondes in het najaar voorschrijven. Want vanaf augustus kunnen de pasgeboren slangetjes en hagedisjes gevonden worden. Helaas blijkt dat veel mensen nogal wat moeite hebben met het vinden van die kleine frummeltjes.

Dit is natuurlijk vooral het gevolg van het kleine formaat van deze diertjes. Een pasgeboren levendbarende hagedis spant hierbij de kroon met z'n kop-romplengte van zo'n twee centimeter, het formaat van een flinke kever. Maar ook jonge slangen die wel langer zijn, tot 17 centimeter lichaamslengte voor een pas geboren ringslang, zijn moeilijk te vinden wanneer ze opgerold in de vegetatie liggen.

Maar ze worden niet alleen over het hoofd gezien vanwege het formaat, maar vooral ook omdat het toch een aanpassing in het zoekbeeld- en gedrag van de waarnemer vergt om naast de volwassen dieren ook de jongen te kunnen waarnemen.

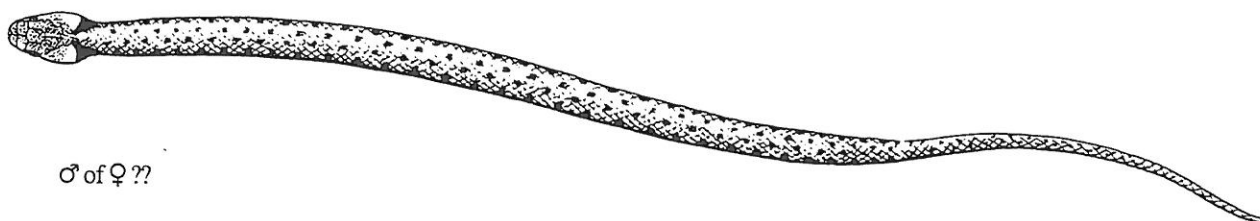
Het zoekbeeld is iets wat je jezelf alleen maar kunt aanleren door ervaring, je moet ze een aantal maal hebben gezien. Het zoekgedrag is

iets wat eenvoudig aan te passen is en waardoor de waarnemingskans makkelijk vergroot wordt. Ten eerste de periode, vanaf augustus is het zaak gericht op die kleine schichtige beestjes te letten, vaak zijn ze nog tot ver in oktober actief.

Ten tweede het weer, jonge dieren zijn vaak al bij wat mindere weersomstandigheden actief, veel eerder dan de volwassen dieren. Het is dus zaak om bij de eerste zonnestraaltjes op juvenieltjes te gaan letten. En omdat ze vaak schichtiger zijn dan volwassen dieren is het bij wat warmere weersomstandigheden al veel moeilijker de kleintjes te vinden, en ritselen doen ze ook nauwelijks.

Het belangrijkste is de plaats waar je moet zoeken. Zowel bij de ringslang als bij de zandhagedis blijven de jongen na het verlaten van de eieren vaak een tijdje in de omgeving van de geboorteplaats hangen. Ringslangen zijn dus vaak te vinden in de omgeving van broeihopen. Jonge zandhagedissen zitten vaak lange tijd aan de rand van een open zandplek waar zij zich vaak in of tussen graspolen en (heide)struikjes ophouden. Hier zijn ze vaak zonnend op een afgevalen boomblad te vinden.

Pasgeboren levendbarende hagedissen hebben nog meer dan hun ouders de gewoonte om op boomstronken of knuppelbruggetjes te gaan liggen zonnen, of op open plekken in het gras. Door hun egaal bruine kleur zijn ze hier echter moeilijk te zien. Jonge adders zijn heel vaak te vinden in kortere vegetatie dan de volwassen dieren. Soms liggen ze zelfs opgerold in een graspolletje op een onverharde weg te zonnen.

♂ of ♀ ??